

DÍDAC PUJOL

LA RECEPCIÓ CRÍTICA DE SHAKESPEARE
ALS PAÏSOS CATALANS: BIBLIOGRAFIA COMENTADA
(1807-2009)*

I. *INTRODUCCIÓ*

Shakespeare és l'escriptor més traduït al català i l'autor estranger a qui s'han dedicat més pàgines de comentaris, tant per part de crítics (Helena Buffery, Ramon Esquerra, Samuel Johnson, etc.) com per part d'escriptors (Joan Maragall, Josep Pla, Carles Riba, etc.) i traductors de Shakespeare (Josep Carner, Salvador Oliva, Josep Maria de Sagarra, etc.). Aquest estudi constitueix el buidatge més exhaustiu que s'ha fet fins al moment dels estudis sobre Shakespeare als Països Catalans. El present article amplia notablement l'espectre dels dos treballs bibliogràfics essencials sobre el tema que s'havien publicat prèviament (BUFFERY 2007: 279-293 i PUJOL 2007: 212-231), tant pel que fa al nombre d'ítems com pel que fa als comentaris que incorpora. En un treball d'aquesta magnitud, on el terreny està molt menys acotat que en el cas de les traduccions catalanes de Shakespeare (vegeu PUJOL 2010 i 2011, en premsa), un buidatge exhaustiu podria ser motiu d'una tesi doctoral: no fóra pas estrany, doncs, que el lector especialista trobés a faltar aquí un o altre estudi; li'n demanem, ja d'entrada, disculpes, tot esperant que aquestes possibles mancances quedin suplertes en part pel descobriment d'altres ítems que li eren desconeguts.

L'apartat II, que conforma el cos del treball, comprèn una relació dels estudis sobre la traducció i la recepció de Shakespeare als Països Catalans. S'hi consignen, així mateix, les reflexions dels traductors sobre llurs pròpies traduccions shakespearianes i sobre Shakespeare i la seva obra. Molt esporàdicament (només en el cas de Josep Palau i Fabre) s'hi consignen obres teatrals que són, també, comentaris crítics

* Aquest article s'emmarca en el projecte FFI2008-03522/FILO del Ministerio de Ciencia e Innovación.

sobre algun aspecte de l'obra de Shakespeare. De tant en tant, el lector trobarà, al final de determinades referències bibliogràfiques, comentaris entre claudàtors: aquestes anotacions estan destinades a aclarir o a donar informació addicional sobre l'entrada bibliogràfica, o bé a explicitar si l'ítem en qüestió ha estat reeditat. S'ha buidat la base de dades Traces (<<http://www.traces.uab.es/tracesbd>>) i se n'han aprofitat alguns comentaris, tot i que la immensa majoria d'explicacions que trobarà el lector són fruit de l'observació directa dels documents per part del present autor. Molt puntualment, a l'apartat II s'hi llisten també ítems centrats en l'àmbit espanyol que tracten algun aspecte de la traducció o recepció en català. Fora de casos d'especial interès, no s'hi han inclòs articles publicats en diaris o revistes d'àmbit general, ni tampoc les introduccions a obres de Shakespeare traduïdes al català. En els textos antics s'ha mantingut l'ortografia de l'original, excepte a l'hora de transcriure els noms dels autors al principi de cada entrada bibliogràfica. La barra («/») de després d'alguns títols indica una transcripció fidel del contingut i de l'ortografia del títol i de l'autoria (per exemple, «*Lo Rei Lear* / tragedia de Guillem Shakespeare; feelment arromançada en estil de catalana prosa per Anfòs Par; ab notes explicatives dels mellors comentaristes anglesos y estudis critics del traductor»). A l'apartat III hi ha un índex que relaciona els traductors i adaptadors amb els nom dels autors que els han estudiat.

II. BIBLIOGRAFIA COMENTADA

- ANGLADA, M. dels Àngels [= ANGLADA, Maria Àngels] (1988): *Carme Montoriol*, dins Isabel Segura et al., *Literatura de dones: una visió del món*, Barcelona, LaSal, edicions de les dones, ps. 55-79.
- ANYÓ, Joaquim (1999): '*Tirant lo Blanc*' i les fonts de '*Much Ado About Nothing*', dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXXIX. Homenatge a Arthur Terry*, 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 63-82.
- (2004): '*Tirant lo Blanch*' i *Shakespeare: les fonts de 'Much Ado About Nothing'*, Alacant / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- [ANÒNIM] (1839): *Shakespeare*, «El Museo de Familias», II, ps. 381-389. [Reproduït parcialment dins: BACARDIT I GIBERT, 2003: 320-330]. [És possible que l'autor sigui Antoni Bergnes de las Casas].
- (1910): *Parla Shakespeare*, «De tots colors», núm. 122 (6-V-1910), ps. 274-275.
- (1973): *Shakespeare a Catalunya, fins a 1937*, «Estudios escénicos. Cuadernos de investigación teatral», núm. 17 (juliol), ps. 59-64. [Article no firmat; una nota al final informa que la major part de dades de l'article estan extretes del llibre d'Esquerra 1937].
- ARMANGUÉ, Joan i CUCCU, Marina (1994): *El teatre anglès a Catalunya. Bibliografia de les traduccions de Salvador Vilaregut*, dins *Miscel·lània Germà Colón*, II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 145-163.
- ARMANGUÉ HERRERO, Joan i FANARI, Silvia (1992): *El teatre anglès a Catalunya. Bibliografia de les traduccions del període 1900-1936*, dins *Miscel·lània Jordi Carbonell*, IV, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 144-160.
- ARTELLS, Eduard (1938): *Les Lletres. El llenguatge en el teatre, encara. Shakespeare i el qui*, «Meridià», núm. 36 (16-IX-1938), p. 6.
- BACARDÍ, Montserrat, FONTCUBERTA I GEL, Joan i PARCERISAS, Francesc (ed.) (1998): *Cent anys de traducció al català. Antologia*, Vic, Eumo. [S'hi reediten reflexions dels traductors següents: CARNER, 1908a i 1944; FARRAN I MAYORAL, 1920; JORDANA, 1938; MANENT, 1955; MONTOLIU, 1908; PAR, 1912; SAGARRA, 1959a i VILLANGÓMEZ, 1963].
- BACARDIT, Ramon i GIBERT, Miquel M. (ed.) (2003): *El debat teatral a Catalunya. Antologia de textos de teoria i crítica dramàtiques: segle XIX / pròleg d'Enric Gallén*, Barcelona, Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona. [Especialment ps. 59-66, 313-334 i 516-521. S'hi reediten reflexions de: G. ROMO (ps. 313-317: sobre el paral·lel entre Shakespeare i Corneille), Joseph ANDREW DE COVERT-SPRING (ps. 318-319: *Shakespeare y la nueva escuela*), anònim (ps. 321-330; és possible que l'autor fos Antoni Bergnes de las Casas), Josep M. QUADRADO (ps. 331-334) i Conrad ROURE (ps. 516-521: ressenya de *Les esposalles de la morta* de Víctor Balaguer)].

- BADOSA, Cristina (1994): *Guia de lectura. Traducció*, «Revista de Catalunya», núm. 83 (març), ps. 116-119. [Comparació de les traduccions dels sonets de Joan Triadú (*40 sonets de Shakespeare*, 1970, reedició de 1993) i de Gerard Vergés (*Tots els sonets de Shakespeare*, 1993)].
- BARALLAT I FALGUERA, Celestí (1896): *El enterramiento de Ofelia y el texto de Moratín*, dins Celestino BARALLAT Y FALGUERA, *Shakespeare y Moratín ante la fosa y traducción catalana de un cuadro de Shakespeare* / memoria leída en la Real Academia de Buenas Letras en la sesión celebrada el día 1.º de Diciembre de 1890; por D. Celestino Barallat y Falguera, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Jaume Jepús, ps. 3-11. [Consta d'una diatriba contra la versió castellana de *Hamlet* feta per Leandro Fernández de Moratín (1798) (ps. 3-11), seguida d'una traducció catalana, suposadament millor que la de Moratín, de *Hamlet* V.i (ps. 11-23)].
- BEATTIE, John (1997): '*Sutil, falso y traidor...*' *Tres versiones de Richard III de Shakespeare*, dins Soledad GONZÁLEZ RÓDENAS i FRANCISCO LAFARGA (ed.), *Traducció i literatura. Homenatge a Àngel Crespo*, Vic, Eumo, ps. 163-172. [Comparació de la traducció castellana de José María Valverde i de les traduccions catalanes de Josep M. de Sagarra i Salvador Oliva].
- BELBEL, Sergi (2008): *Introducció*, dins *La tragèdia del rei Lear* / de William Shakespeare; traducció de Lluís Soler i Auladell; edició de Núria Casado i Gual, Lleida, Edicions i Publicacions de la Universitat de Lleida, ps. 9-12.
- BERGNES, Antoni (1839): *Shakespeare*, «El museo de familias, o, Revista universal», núm. II, ps. 381-389. [Article sense firmar].
- (1940): *Comparación entre las literaturas de los diversos países del globo*, «El museo de familias, o, Revista universal», núm. IV, ps. 10-17.
- BLOOM, Harold (1995): *El Cànon Occidental. El llibre i l'escola de les edats* / traducció i notes de Lluís Comes i Arderiu, Barcelona, Columna.
- BONADA, Lluís (2003a): *La Biblioteca Pompeu Fabra engega amb el potiner Shakespeare d'Oliva*, «El Temps» (30-IX-2003), p. 98. [L'autor firma amb les inicials «Ll. B.»].

- BONADA, Lluís (2003b): *Shakespeare, trinxat per la Pompeu Fabra*, «El Temps» (21-X-2003), ps. 84-86.
- BUFFERY, Helena (1996): *Speaking in Tongues: The Catalan Coriolanus*, dins Malcolm Coulthard i Patricia Anne Odber de Baubeta (ed.), *The Knowledges of the Translator: From Literary Interpretation to Machine Classification*, Lewiston, The Edwin Mellen Press, ps. 299-323.
- (1997): *El parany del ratolí: The Translation of Shakespeare into Catalan*, «Journal of Catalan Studies / Revista Internacional de Catalanística» (1-X-1997), <<http://www.uoc.edu/jocs/1/translation/translation.html>>.
- (1998): *Translating Imperialism: Catalan Transfigurations of Shakespeare*, tesi doctoral, Birmingham, University of Birmingham. [La tesi, reelaborada, s'ha publicat com a BUFFERY, 2007].
- (2000): *Shakespeare and the Cultural Dream in Catalonia*, «Tesserae: Journal of Iberian and Latin American Studies», núm. 6/1 (1-VI-2000), ps. 5-18.
- (2002): *Navigating the Tempest: Translation and the Negotiation of Culture in Catalonia*, dins Silvia BERMÚDEZ, Antonio CORTIJO OCAÑA i Timothy MCGOVERN (ed.), *From Stateless Nations to Postcolonial Spain / De naciones sin estado a la España postnacional*, Boulder (Colorado), Society of Spanish and Spanish-American Studies, ps. 63-79.
- (2007): *Shakespeare in Catalan: Translating Imperialism*, Cardiff, University of Wales Press. [Es preveu que el llibre, amb el títol *Shakespeare en català*, es publiqui el 2010 a Vic, en traducció de Dolors Udina, en una coedició del Festival Shakespeare i Eumo Editorial].
- (2009): *Tòpics de Shakespeare: orígens i originalitat del 'Hamlet' català*, «1611. Revista de historia de la traducción / A Journal of Translation History / Revista d'història de la traducció», núm. 3, <<http://www.traduccionliteraria.org/1611/art/buffery.htm>>.
- BULBENA I TOSELL, Antoni (1910): *Als llegidors o actors de la present tragedia*, dins Guillèm Shakspeare, *Hamlet, príncep de Denamarca* / versió en prosa literaria, del anglès directament traslladada, y per primera volta apropiada a la catalana escena per Antoni Bulbena

- & Tosell, Barcelona, Imprempta de F. Giró, ps. 5-8. [Reedició anotada: PUJOL, 2007: 93-99].
- BUSQUETS, Loreto (1984): *Josep Carner, traductor*, dins *Josep Carner en els seus millors escrits* / presentació: Albert Manent, Barcelona, Miquel Arimany, ps. 165-176.
- CANTAVELLA, Joan (1981): *Shakespeare en catalán*, «Nueva Estafeta», núm. 33 (agost), ps. 113-114.
- CARNER, Josep (1907): *Del Shakespeare en llengua catalana*, «La Veü de Catalunya» (14-VIII-1907, edició del vespre), ps. 1-2. [Reedició: CARNER, 1986: 56-57]. [Disponible també a: <<http://parles.upf.es/parles/?q=node/91>>].
- (1908a): *Abans que tot*, dins W. SHAKESPEARE, *El somni d'una nit d'estiu* / traducció de Josep Carner, Barcelona, Estampa d'E. Domenech, ps. 7-13. [Reedició: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL I PARCERISAS, 1998: 45-48]. [Reedició anotada: PUJOL, 2007: 75-80].
- (1908b): *Del 'Somni d'una nit d'estiu'*, «Teatralia» (1-X-1908), ps. 77-81. [Reedició: CARNER, 1986: 98-99].
- (1908c): *Resposta a una enquesta sobre el teatre en vers*, «Teatralia», núm. 6 (30-IX-1908), ps. 177-178. [Reedició: CARNER, 1986: 257-258].
- (1909): *Per començar*, dins W. SHAKESPEARE, *Les alegres comares de Windsor*, Barcelona, Estampa d'E. Domènech, ps. I-IV.
- (1917): *Prefaci*, dins William SHAKESPEARE, *Venus i Adonis* / trad. de Morera i Galicia; prefaci de Josep Carner, Barcelona, Publicacions de «La Revista», ps. 9-12. [2a ed., 1918]. [Reedició, amb el títol '*Venus i Adonis*', de William Shakespeare, trad. de Magí Morera i Galicia, «La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal», núm. III/37 (16-IV-1917), ps. 154-155]. [Reedició, sense títol: *Vida Lleidatana*, núm. II/28 (15-VI-1927), ps. 120-122]. [Reedició, amb el títol '*Venus i Adonis*' de W. Shakespeare: CARNER, 1986: 140-142]. [Reedició, amb el títol *Prefaci*: MORERA I GALÍCIA, 2001: 425-428].
- (1944): *De l'art de traduir*, «Lletres» (Mèxic), núm. 3 (juliol), ps. 4-6. [Reedició: CARNER, 1986: 193-196]. [Reedició: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL I PARCERISAS, 1998: 127-130]. [Reedició: Enric GALLÉN et al., *L'art de traduir. Reflexions sobre la traducció al llarg de la història*, Vic, Eumo, 2000, ps. 386-389].

- CARNER, Josep (1986): *El reialme de la poesia* / de Josep Carner; a cura de Núria Nardi i Iolanda Pelegrí, Barcelona, Edicions 62.
- CARRION, Ambrosi (1916): *Shakespeare — Divagacions*, «El Teatre Català», núm. 218 (29-IV-1916), ps. 154-155.
- COCA, Jordi (1986a): *Presentació*, dins *Teatre de W. Shakespeare* / [traducció de] Josep Maria de Sagarra; presentació de Jordi Coca, I, Barcelona, Editorial Selecta-Catalònia, ps. XI-XXXI.
- (1986b): *Sagarra, traductor de Shakespeare*, dins *Josep Maria de Sagarra en els seus millors escrits* / presentació de Lluís Permanyer, Barcelona, Miquel Arimany, ps. 139-144.
- CODINA I VALLS, Francesc (2001): *La traducció poètica com a pràctica hipertextual. Algunes notes arran de quatre versions catalanes, i una contraexultació, del sonet 129 de Shakespeare*, dins *Miscel·lània Segimon Serrallonga*, Vic, Eumo, ps. 69-87. [També disponible a: <<http://www.uvic.es/central/campus/gabinet/aulass/ca/Codina.pdf>>].
- COLERIDGE, S[amuel] T[aylor] (1911a): *Hamlet*, traducció de P. M. de Tirs, «De tots colors», núm. 173 (28-IV-1911), ps. 258-263. [L'article continua a COLERIDGE, 1911b].
- (1911b): *Hamlet (acabament)*, traducció de P. M. de Tirs, «De tots colors», núm. 174 (5-V-1911), ps. 274-278.
- (1918): *De les «Lliçons sobre Shakespeare»*, «La Veu de Catalunya», edició del vespre (31-VIII-1918), p. 11. [Traducció anònima; l'autor firma «Coleridge»].
- CONEJERO TOMÁS, Manuel Ángel, MONTALT RESURRECCIÓ, Vicent i TRONCH PÉREZ, Jesús (1996): *Traduir Shakespeare al català: un esforç retòric i teatral*, dins Miquel EDO JULIÀ (ed.), *I Congrés Internacional sobre Traducció. Abril 1992. Actes*, II, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Traducció i d'Interpretació, ps. 899-906.
- CÒNSUL, Roger (2004): *Introducció i Propostes de treball*, dins William SHAKESPEARE, *Romeu i Julieta* / versió de Miquel Desclot; introducció i propostes de treball de Roger Cònsul, Barcelona, Proa, ps. 7-33 i 209-215.
- CORBELLA, Ferran J. (1999): *Josep M. de Sagarra: un dramaturg entre el Modernisme i el Noucentisme (1918-1936)* (1a part); i *Josep M.*

- de Sagarra: un dramaturg entre l'europeisme i el franquisme (1940-1961) (2a part), «Revista de Catalunya», núm. 136 (gener) i 137 (febrer), ps. 80-118 i 98-118. [En el 2n article s'estudien, entre d'altres obres, les traduccions de Shakespeare].
- COVERT-SPRING, J[oseph] A[ndrew] de (1835): *Shakespeare y la nueva escuela*, «El Catalán» (25-IX-1835), p. 1. [Reproduït dins BACARDIT I GIBERT, 2003: 318-319].
- CUCCU, Marina (1996): *Una tragèdia catalana. 'Les esposalles de la morta': alguns problemes filològics*, «Serra d'Or» (novembre), ps. 57-58. [Sobre l'obra de Víctor Balaguer *Les esposalles de la morta* (1978), primer intent d'adaptació d'una obra de Shakespeare (*Romeo and Juliet*) al català. Tracta també de la relació de Víctor Balaguer amb Ernesto Rossi, actor italià que va interpretar l'obra en la (pre)versió italiana de Luigi da Porto].
- (1998): *William Shakespeare in Catalogna e l'introduzione del mito di 'Romeo and Juliet'*, dins Paolo MANINCHEDDA (ed.), *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI Congresso (III Internazionale) dell'Associazione Italiana di Studi Catalani*, II, Càller (Sardenya), CUEC, ps. 52-64.
- DELGADO, Maria M. (2006): *Journeys of Cultural Transference: Calixto Bieito's Multilingual Shakespeares*, «Modern Language Review», núm. 101/1 (1-I-2006), ps. 106-150.
- DESCLOT, Miquel (1998): *Nota sobre la traducció*, dins William SHAKESPEARE, *La tempesta*, Barcelona, Proa, p. 7 (no numerada).
- (2002): *Sobre la traducció*, dins William SHAKESPEARE, *La tragèdia de Macbeth* / traducció de Miquel Desclot per a una posada en escena de Calixto Bieito, Barcelona, Columna / Fundació Romea per a les Arts Escèniques, ps. 11-13.
- (2004a): *Un cinquè Romeu i Julieta*, dins William SHAKESPEARE, *Romeu i Julieta* / versió de Miquel Desclot; introducció i propostes de treball de Roger Cònsul, Barcelona, Proa, ps. 35-39. [Reedició anotada: PUJOL, 2007: 171-175].
- (2004b): *Un gènere poètic*, dins Miquel DESCLOT, *De tots els vents* / selecció de versions poètiques; pròleg de Ricard Torrents, Barcelona, Angle Editorial, ps. 27-37. [Reflexions sobre la traducció de poesia com a gènere literari].

- DESCLOT, Miquel (2005): *Traducció poètica. Una forma d'escriptura*, <http://www.pencatala.cat/ctdl/literatura_universal_catala/arxiu_articles/els_reptes_de_la_traduccio_literaria/traduccio_poetica_una_forma_descriptura.php>. [Reedició dins: Joan MARTÍ I CASTELL i Josep M. MESTRES I SERRA, *El llibre i la lectura: una revolució en la història de la humanitat (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2005)* / a cura de Joan Martí i Castell i Josep M. Mestres i Serra, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007, ps. 41-57]. [Conté unes reflexions sobre la traducció del primer vers de la segona cançó d'Ariel de *The Tempest* per part del propi DescLOT i dels altres traductors catalans].
- DOMÈNECH, Eduard (1907): *Al públic*, dins W. SHAKESPEARE, *Julius Cèsar* / traducció de Salvador Vilaregut, Barcelona, E. Domenech, impressor, ps. 181-183 (no numerades). [L'autor firma «Eduard Domenech»].
- ESCLASANS, Agustí (1925): *Homer-Dant-Shakespeare*, dins *Articles inèdits*, Barcelona, Edicions «Quatre Coses», ps. 97-104.
- (1927): *Hamlet, fantasma de bronze*, «Revista de Catalunya», núm. VII/39 (setembre), ps. 255-258.
- ESPASA BORRÀS, Eva (2001): *La traducció dalt de l'escenari*, Vic, Eumo. [Estudia com les obres i les traduccions canvien a dalt de l'escenari. Se centra, entre d'altres, en una representació catalana de *The Merry Wives of Windsor* i una representació anglesa, una de catalana i una d'italiana de *Measure for Measure*].
- ESQUERRA, Ramon (1935): *Shakespeare a Catalunya*, «La Revista», núm. 21 (gener-juny), ps. 78-111.
- (1937): *Shakespeare a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya / Publicacions de la Institució del Teatre.
- (2006): *Dues notes shakespeareanes*, dins *Lectures europees*, Berga i Manresa, L'Albí / Faig, ps. 101-104. [Edició original: Barcelona, La Revista, 1936].
- F. (1928): 'Els Sonets de Shakespeare' traduïts per Carme Montoriol, «La Veu de Catalunya» (16-III-1928, edició del matí), p. 5.
- FÀBREGAS, Xavier (1979a): *Notes introductòries a les traduccions catalanes de Shakespeare*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu*

- setantè aniversari*, I, Barcelona, Curial, ps. 181-204. [Monogràfic d'«Estudis Universitaris Catalans», XXIII].
- FÀBREGAS, Xavier (1979b): *Shakespeare en Catalunya*, «Destino», núm. 2.166 (abril), ps. 6-7.
- (1987): *Teatre en viu (1969-1972)* / a cura de Maryse Badiou; introducció de Jaume Melendres, Barcelona, Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona / Edicions 62, ps. 107, 198-199, 207-208.
- (1990): *Teatre en viu (1973-1976)* / a cura de Maryse Badiou; introducció d'Antoni Bartomeus, Barcelona, Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, ps. 38-39, 264-265.
- (1995): *Teatre en viu (1977-1982)* / a cura de Maryse Badiou; introducció d'Antoni Bartomeus, Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, ps. 55, 96, 100-102.
- FARRAN I MAYORAL, Josep (1916): *El sobirà joiós*, «La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal», núm. II/14 (30-IV-1916), ps. 1-3. [L'autor firma «J. Farrán i Mayoral»]. [Reedició, amb el títol *El Sobirà joiós*, J. FARRAN I MAYORAL, *La renovació del teatre. Amb els assaigs «El Sobirà joiós» (Shakespeare) i «El Poeta Serè» (Sòfocles)*, Barcelona, La Revista, 1917, ps. 15-24]. [Segons Farran i Mayoral, «Aquest assaig fou publicat amb motiu del [tercer] centenari de la mort de Shakespeare» (*La renovació del teatre*, p. 23, nota 1). El mateix Farran i Mayoral comenta que «la primera idea d'aquest assaig és a l'article 'Mi teatro', publicat a *La Catalunya*, el primer Octubre de 1910» (*La renovació del teatre*, p. 15, nota 1). Aquestes dues notes no apareixen en l'edició de 1916].
- (1918): *Coriolà*, «La Revista. Quaderns de publicació quinzenal», núm. IV/77 (1-XII-1918), ps. 415-416. [L'autor firma «J. Farran i Mayoral»]. [Ressenya de la traducció del *Coriolà* traduït per Magí Morera i Galícia (1918)]. [Reedició: J. FARRAN I MAYORAL, *Lletres a una amiga estrangera: comentaris a la vida espiritual catalana*, Barcelona, La Revista, 1920, ps. 166-170].
- FARRÉS, Ramon (1998): *William Shakespeare, 'El Tórtolo y Fénix'. Edició de Nicole d'Amonville Alegria. Barcelona: Herder, 1997*, «Qua-

- derns. Revista de Traducció», núm. 2, ps. 174-176. [Ressenya]. [També disponible a: <<http://ddd.uab.es/pub/quaderns/11385790n2p163.pdf>>].
- FARRÉS ARDERIU, Pere (2001): *Estudi introductori*, dins Víctor BALAGUER, *Tragèdies* / a cura de Pere Farrés Arderiu, Tarragona, Arola Editors, ps. 9-24. [Especialment ps. 15-16, sobre *Les esposalles de la morta*, inspirada en *Romeo and Juliet*].
- FERRATER, Gabriel (1979): *El enigma de la personalidad de Shakespeare*, «Destino», núm. 2166 (abril), p. 15.
- (1981): *L'enigma de la personalitat de Shakespeare*, «Faig», núm. 13, ps. 9-12.
- FERRER I COSTA, Joan (2004): *William Shakespeare, 'Els sonets. Versions en prosa i en vers de Salvador Oliva. Edició bilingüe'*, «Revista de Catalunya», núm. 192 (febrer), ps. 113-115. [Ressenya].
- FOGUET I BOREU, Francesc (2003): *Teatre i societat en l'època de Shakespeare*, dins Carles BATLLE I JORDÀ (coord.), Francesc FOGUET I BOREU (coord.), Enric GALLÉN MIRET (coord.), Joaquim NOGUERO I RIBES i Mercè SAUMELL I VERGÉS, *La representació teatral*, Barcelona, Editorial UOC, ps. 139-150.
- FONTCUBERTA I GEL, Joan (1989): *Als cinquanta anys de 'L'art de traduir' de C. A. Jordana*, «Revista de Catalunya», núm. 36 (desembre), ps. 119-130.
- FORMOSA, Feliu (1986): *La incorporació de textos teatrals a una tradició escènica d'àmbit restringit i amb grans ruptures històriques*, dins *Congrés Internacional de Teatre a Catalunya 1985. Actes* / edició dirigida per Jordi Coca i preparada per Laura Conesa, II, Barcelona, Institut del Teatre, ps. 19-31. [S'hi tracten les traduccions d'obres de Shakespeare al català durant el segle xx].
- FRYE, Northrop (2003): *Introducció a Hamlet* i *Introducció a El rei Lear*, traduccions d'Albert Torrecasana, dins William SHAKESPEARE, *Tragèdies I: Hamlet. El rei Lear. Macbeth*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 11-38 i 263-294.
- (2004a): *Introducció a Somni d'una nit d'estiu*, traducció d'Albert Torrecasana, dins William SHAKESPEARE, *Comèdies I: Somni d'una nit d'estiu. Al vostre gust. Nit de Reis*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 11-36.

- FRYE, Northrop (2004b): *Introducció a Romeo i Julieta*, traducció d'Albert Torrecasana, dins William SHAKESPEARE, *Tragèdies II: Romeo i Julieta. Otello. Timó d'Atenes*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 11-39.
- FULQUET VIDAL, Josep Maria (1996): *Cinc monòlegs shakespeareans i una cançó: anàlisi comparativa i implicacions teòriques*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona. [Després de tres breus capítols teòrics no directament relacionats amb la traducció de Shakespeare, el capítol 4 fa un repàs històric de la recepció de Shakespeare a Catalunya, centrant-se sobretot en la recepció crítica de Joan Maragall i en les traduccions de Cebrià Montoliu, Anfòs Par, Antoni Bulbena, Artur Masriera, Magí Morera i Galícia, Josep M. de Sagarra i Terenci Moix. El cinquè i últim capítol fa una anàlisi comparativa de les traduccions catalanes de cinc monòlegs shakespeareans i de dues cançons; les traduccions més comentades són les d'Artur Masriera, Josep Carner, Antoni Bulbena, Magí Morera i Galícia, Cèsar August Jordana, Josep M. de Sagarra, Jordi Pujol Cofan, Terenci Moix i Salvador Oliva. Les traduccions que es comparen són: *Romeo and Juliet*, II.ii.1-23 («He jests at scars that never felt a wound ... That I might touch that cheek!»; II.i.43-67 a l'edició Oxford [William SHAKESPEARE, *The Complete Works*. Ed. Stanley Wells, Gary Taylor, John Jowett i William Montgomery, 2a edició, Oxford, Clarendon/Oxford University Press, 2005]); *Macbeth*, I.v.38-54 («The raven himself is hoarse ... To cry 'Hold, hold!'»); versos 37-53 a l'edició Oxford); *Hamlet*, I.ii.129-159 («O that this too too solid flesh would melt ... But break, my heart, for I must hold my tongue»); *Hamlet*, I.v.92-112 («O all you host of heaven! O earth! What else? ... I have sworn't»); versos 92-113 a l'edició Oxford); *Hamlet*, III.i.56-89 («To be, or not to be; that is the question ... Be all my sins remembered»); versos 58-92 a l'edició Oxford); una cançó d'Ariel a *The Tempest* (I.ii.377-389: «Come unto these yellow sands ... Cry 'cock-a-diddle-dow'»); i una altra cançó d'Ariel a *The Tempest* (I.ii.399-407: «Full fathom five thy father lies ... Hark, now I hear them. Ding-dong bell»)].
- GARCÉS, T[omàs] (1928): 'Els Sonets' de Shakespeare en català, «La Publicitat», 11-IV-1928, p. 1. [Ressenya de Carme Montoriol Puig,

- Els sonets de Shakespeare* / traducció completa de Carme Montoriol Puig, Barcelona, Llibreria Verdager, 1928].
- GASSOL BELLET, Olívia (2005): *Magí Morera i Galícia, o la gran estratègia cultural*, «Llengua & Literatura», núm. 16, ps. 77-88. [Parla esporàdicament de Shakespeare].
- GILABERT I FARRÉ, Teresa [1991]: *Vida i obra de Magí Morera i Galícia*, «Urc. Monografies literàries de Ponent», núm. 6, ps. 44-59.
- GIVANEL I MAS, Joan (1935): *Índex per autor de traduccions de teatre estranger al català*, «La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal», núm. XXI (gener-juny), ps. 131-144.
- GONZÁLEZ, José Manuel i FERRÁNDIZ, Clara (2002): *Shakespeare and Spain: A Bibliography*, dins José Manuel GONZÁLEZ i Holger KLEIN (ed.), *Shakespeare and Spain*, Lewiston, Edwin Mellen Press, ps. 375-400.
- GONZÁLEZ FERNÁNDEZ DE SEVILLA, José Manuel (ed.) (1993): *Shakespeare en España. Crítica, traducciones y representaciones*, Alacant i Saragossa, Universitat d'Alacant / Libros Pórtico.
- GREENBLATT, Stephen i OLIVA, Salvador (2009): *Dues mirades: / Bales invisibles*; Stephen Greenblatt; trad. Jordi Casellas; / *Art i ideologia*; Salvador Oliva, Vic, Festival Shakespeare / Eumo Editorial.
- GUAL, Adrià (1960): *Mitja vida de teatre. Memòries*, Barcelona, Aedos, ps. 59, 157, 170, 194, 220-224, 292-293.
- GUARDIOLA, Carles-Jordi (1979): *Shakespeare als Països Catalans*, dins Joaquim MOLAS i Josep MASSOT I MUNTANER (ed.), *Diccionari de la literatura catalana*, Barcelona, Edicions 62, ps. 673-674.
- GUINOVART, Montserrat (2001): *'La Novicia de Santa Clara', una adaptació de Salvador Vilaregut de 'Measure for Measure' de Shakespeare para la escena catalana*, dins Luis PEGENAUTE (ed.), *La traducción en la Edad de Plata*, Barcelona, PPU, ps. 115-133.
- HUGO, Victor (2008): *Shakespeare* / traducció de Melcior Comes, Muro (Illes Balears), Ensiola. [Traducció catalana parcial de l'obra d'Hugo].
- IGLESIAS, María Isabel (1964): *Shakespeare en catalán*, «Filología Moderna», núm. IV/15-16, ps. 227-234.
- INSTITUT DEL TEATRE (1979): *Shakespeare a Catalunya* / exposició Saló del Tinell, del 12 de març al 6 d'abril de 1979; Barcelona.

[Catàleg de l'exposició; inclou una taula dels traductors de Shakespeare al català (sota de cada títol en anglès hi ha el nom del traductor al català i l'any de publicació de la traducció)].

- JAUMÀ, Josep M. (1980): *En Vers Blanc, En Shakespeare i En Sagarra*, «Anuario» (Departament d'Anglès, Universitat Autònoma de Barcelona), núm. 3, ps. 33-48.
- JOHNSON, Samuel (2004): *Prefaci a les obres dramàtiques de William Shakespeare* / traducció de John Stone i Enric Vidal; pròleg de John Stone; epíleg de Harold Bloom, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- JORBA, Manuel (1991): *Morera i Galícia, traductor de Shakespeare*, «Urc. Monografies literàries de Ponent», núm. 6, ps. 61-78. [Edició de *Macbeth* IV.i així com de *Juli Cèsar* III.ii.41-264, traduïts per Morera. Les escenes editades van acompanyades d'una introducció (ps. 61-62) de Jorba sobre la tasca de traductor de Morera i sobre els dos fragments concrets].
- (2006): *Magí Morera i Galícia, traductor de Shakespeare: dues traduccions inèdites*, dins William SHAKESPEARE, *La tragèdia de Macbeth & La tragèdia de Juli Cèsar* / traducció de Magí Morera i Galícia; edició a cura de Manuel Jorba; il·lustracions de Manuel Boix, I, [Barcelona], Associació de Bibliòfils de Barcelona, ps. IX-XVIII. [Edició de bibliòfil no venal en tres volums. El vol. I, més prim que els altres dos, consta de l'esmentat estudi de Manuel Jorba i d'un estudi de Josep Palàcios titulat *Manuel Boix dins el seu marc* (ps. XIX-XXVII)]. [Reedició, amb petites variants, en edició comercial: JORBA, 2008].
- (2008): *Magí Morera i Galícia, traductor de Shakespeare: dues traduccions que deixà inèdites*, dins William SHAKESPEARE, *La tragèdia de Macbeth & La tragèdia de Juli Cèsar* / traducció de Magí Morera i Galícia; edició a cura de Manuel Jorba; il·lustracions de Manuel Boix, [Lleida], Pagès editors / Ajuntament de Lleida, ps. 9-19. [Va seguit de l'estudi de Josep PALÀCIOS *Manuel Boix dins el seu marc*, ps. 21-29].
- JORDANA, Cèsar August (1934): *Resum de literatura anglesa*, Barcelona, Barcino, ps. 24-32. [Sobre Shakespeare].
- (1938): *L'art de traduir*, «Revista de Catalunya», núm. XV/88 (ju-

- liol), ps. 357-370. [Reedició: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL i PARCERISAS, 1998: 117-125]. [Reedició parcial anotada: PUJOL, 2007: 119-122].
- JORDANA, Cèsar August (1959): *Josep Carner, traductor*, dins *L'obra de Josep Carner / volum d'homenatge a cura de setanta-dos autors*, Barcelona, Editorial Selecta, ps. 194-197.
- JULIÀ BALLBÈ, Josep i FERNÁNDEZ, Jordi F. (2001): *Diego Ruiz, traductor modernista*, dins Luis PEGENAUTE (ed.), *La traducción en la Edad de Plata*, Barcelona, PPU, ps. 147-155. [Examina la influència modernista en la traducció catalana de *Macbeth* de Diego Ruiz (1908) i l'adaptació que en va fer en el conte *El boig Macbeth sacerdot* (1907)].
- JUNYENT, A. (1934): *De París estant — Shakespeare, agitador subversiu*, «Mirador» (22-II-1934), p. 5.
- KOVÁCS, Lenke (2002): *The Reception of Shakespeare in Catalonia*, «Catalan Writing», núm. 17-18 (novembre), p. 32.
- LASA, Joan Francesc de (1979a): 'Hamlet', en versió catalana, «Serra d'Or», núm. 273 (juny), p. 55. [Sobre la representació televisiva del *Hàmlet* de Terenci Moix].
- (1979b): *Hemos visto el 'Hamlet' catalán*, «Destino», núm. 2166 (abril), p. 12. [Sobre la representació televisiva del *Hàmlet* de Terenci Moix].
- LLANAS, Manuel (1998): *Gaziel, lector de Shakespeare*, «Llengua & Literatura», núm. 9, ps. 365-387. [Llanas edita els comentaris de Gaziel sobre cadascuna de les obres teatrals de Shakespeare; els comentaris daten de finals de 1953 i principis de 1954].
- LLEONART, Josep (1925): *Cada manuscrit té la seva història*, introducció a *Molta remor i poca saó / (Much Ado about Nothing)* de Shakespeare; (fragments), dins «La Revista» (1-V-1925), p. 129.
- LLOPIS, Arturo (1964): *Un erudito barcelonés de Shakespeare: Alfonso Par Tusquets*, «Destino», núm. 1421 (octubre), p. 33.
- LLOPIS, Rafael (1964): *Las versiones catalanas de los sonetos*, «Destino», núm. 1387 (7-III-1964), ps. 46-48.
- LLORCA, Vicenç (2004): *William Shakespeare, 'Comèdies I'; Stendhal, 'El roig i el negre'*, «Serra d'Or», núm. 535-536 (juliol-agost), ps. 97-98. [Ressenya dels dos volums publicats per Edicions Destino

- i la Universitat Pompeu Fabra a la col·lecció «Biblioteca Pompeu Fabra», 2004].
- LOGE (1911): *Qui espera desespera.—L'amich X. que ve de Stratford. —No hi vagis, noy! Shakespeare explotat.—In extenso*, «De tots colors», núm. IV (1-IX-1911), ps. 546-548.
- MALÉ, Jordi (2007): '*Una llengua en plena ebullició*'. *Els traductors davant el català literari a les primeres dècades del segle xx*, «Quaderns. Revista de Traducció», núm. 14, ps. 79-94. [També disponible a: <<http://ddd.uab.cat/pub/quaderns/11385790n14p79.pdf>>].
- MALLAFRÈ, Joaquim (1993): *Les traduccions de Màrius Torres. Versions de poesia anglesa*, «Urc. Monografies literàries de Ponent», núm. 7, ps. 40-47. [Inclou, entre d'altres, la traducció al català del sonet 106 de Shakespeare per Màrius Torres (p. 42), així com un comentari sobre la tasca de traductor de Màrius Torres (ps. 40-41)].
- (1994): *Tots els sonets de Shakespeare (Una traducció catalana)*, dins *Miscel·lània d'homenatge al Dr. Esteve Pujals*, Barcelona, Columna, ps. 221-227. [Ressenya de Gerard VERGÉS, *Tots els sonets de Shakespeare*, Barcelona, Columna, 1993].
- MANENT, Albert (1988): *Els llibres de bibliòfil en català (1941-1962)*, dins Albert MANENT i Josep MASSOT I MUNTANER (ed.), *Miscel·lània Joan Gili*, Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 321-360. [Les ps. 326 i 356-356 daten la publicació de les traduccions de Josep M. de Sagarra a Edicions Calíope].
- MANENT, Marià (1935): *Catalunya i les lletres angleses*, «La Revista», núm. 21 (gener-juny), ps. 45-47. [Article firmat «M. M.»].
- (1955): *Nota preliminar*, dins *Poesia anglesa i nord-americana / traducció i notes de Marià Manent*, Barcelona, Editorial Alpha, 1955, ps. 7-8. [Reedició parcial: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL I PARCERISAS, 1998: 159-160].
- (2000): *Obres completes de Marià Manent, I: Dietaris / edició de D. Sam Abrams*, Barcelona, Edicions 62 / Diputació de Barcelona. [Especialment ps. 284 i 382: la p. 284 conté l'opinió de Josep M. de Sagarra sobre el tipus de llenguatge que utilitza en les seves traduccions de Shakespeare; la p. 382 conté una reflexió sobre *El rei Lear*].

- MARAGALL, Joan (1981a): *Obres completes*, I, Barcelona, Editorial Selecta, ps. 426 i 1040.
- (1981b): *Hamlet* (9-IV-1899), dins *Obres completes*, II, Barcelona, Editorial Selecta, ps. 580-582.
- MARCO, Josep (2002): *El fil d'Ariadna. Anàlisi estilística i traducció literària*, Vic, Eumo. [Especialment ps. 252-256, sobre la traducció del sonet 12 de Shakespeare].
- MARTÍNEZ ASCASO, Rosa Maria (1979): *Shakespeare, presti[di]gitador del llenguatge*, «Destino», núm. 2.166 (abril), p. 11. [L'autora firma «Rosa María Martínez Ascaso»].
- (1985): *Diàriament, periòdica, sempre Shakespeare. Crítiques, comentaris i interpretacions sobre Shakespeare i les seves obres, a les revistes i diaris del fons de la 'Biblioteca de Catalunya' de Barcelona*, «Cuadernos de Traducción e Interpretación / Quaderns de Traducció i Interpretació», núm. 5-6, ps. 137-151.
- (2008): *Shakespeare i la Natura. Inspiració i simbolisme*, Valls, Cossetània Edicions.
- MARTÍNEZ ASCASO, Rosa María i USANDIZAGA SAINZ, Aránzazu (1979): *Bibliografía de traducciones españolas de las obras de William Shakespeare, 1930-1977*, «Cuadernos bibliográficos», núm. 38, ps. 213-244. [Tiratge a part: *Bibliografía de traducciones españolas de las obras de William Shakespeare, 1930-1977*, Madrid, Raycar, 1979].
- MAS CONGOST, Juan Carlos (1993): *Shakespeare en la cartelera de Madrid y Barcelona, 1960-1992*, dins González FERNÁNDEZ DE SEVILLA, 1993: 499-533.
- MASRIERA, Artur (1898): *Al lector*, dins *Hamlet, Príncep de Dinamarca* / tragèdia de Guillem Shakespeare; versió catalana de Arthur Masriera, Barcelona, Tipografia de «L'Atlantida», ps. 5-6 (no numerades). [Reedició anotada: PUJOL, 2007: 71-73].
- MERINO ÁLVAREZ, Raquel (1994): *Traducción, tradición y manipulación. Teatro inglés en España, 1950-1990*, Lleó, Universidad de León / Universidad del País Vasco.
- MIQUEL I VERGÉS, J. M. (1938): *Ramon Esquerra, 'Shakespeare a Catalunya'*. *Publicacions del Teatre*, «Meridià», núm. 7 (25-II-1938), p. 5. [Ressenya d'ESQUERRA, 1937].

- MOIX, Terenci (1979): *Shakespeare-Sagarra, el regreso de la maestría*, «La Vanguardia» (21-XI-1979), p. 47.
- (1980a): *Grandes personajes a fondo: Terenci Moix / Manuel Vázquez Montalbán*, enregistrament de vídeo en DVD, Barcelona, Editrama, Gran Vía Musical / Impulso Records, 2004. [Conté l'entrevista que Joaquín Soler Serrano va fer a Terenci Moix per al programa de televisió *A fondo* emès el 17-XI-1980; Moix hi parla, entre d'altres temes, de la seva traducció de *Hamlet*, estrenada a la televisió i al teatre l'any 1979].
- (1980b): *Pròleg*, dins William SHAKESPEARE, *La tràgica història de Hàmllet, Príncep de Dinamarca / traducció directa de l'anglès*, pròleg, notes i selecció bibliogràfica per Terenci Moix, Barcelona, Editorial Aymà, 1980, ps. 9-41. [Reedició parcial anotada: PUJOL, 2007: 135-140].
- MONTALI I RESURRECCIÓ, Vicent (1996): *De la font a la partitura teatral: inscriure l'oralitat en Shakespeare*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València.
- MONTOLIU, Cebrià (1908): *Pròleg*, dins SHAKESPEARE, *La tragedia de Macbeth / traducció*, amb pròleg i notes, per Cebrià Montoliu, Barcelona, Tip. «L'Avenç», ps. VII-XXXIX. [Reedició parcial: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL I PARCERISAS, 1998: 49-55]. [Reedició parcial anotada: PUJOL, 2007: 81-91].
- MONTORIOIOL PUIG, Carme (1928): *Breus notes d'introducció a la traducció completa dels Sonets de Shakespeare*, dins *Els Sonets de Shakespeare / traducció completa de Carme Montorioi Puig*, Barcelona, Llibreria Verdaguier, ps. 15-22. [Reedició parcial anotada: PUJOL, 2007: 117-118].
- MORERA I GALÍCIA, Magí (1912): *Breus notes d'introducció*, dins M. MORERA Y GALICIA, *XXIV Sonets de Shakespeare / traducció directa ab breus notes d'introducció per M. Morera y Galicia*, Vilanova i la Geltrú (Barcelona), Oliva impressor, ps. V-XV. [Reedició: MORERA I GALÍCIA, 1913: 87-92]. [Reedició: MORERA I GALÍCIA, 2001: 401-406]. [Reedició parcial anotada, incloent l'aparat de variants de 1913: PUJOL, 2007: 113-116].
- (1913): *Proemi*, dins M. MORERA I GALICIA, *Selecta de Sonets de Shakespeare*, Vilanova i la Geltrú, Oliva impressor, ps. 9-25. [Reedició: MORERA I GALÍCIA, 2001: 407-416].

- MORERA I GALÍCIA, Magí (1921): *Consideracions sobre les interpretacions dels personatges de Shakespeare*, Barcelona, Publicacions de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic de la Mancomunitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. [10 pàgines]. [Conferència pronunciada el 14-X-1917 en la sessió inaugural de curs de l'Escola d'Art Dramàtic, celebrada al Teatre Eldorado].
- (2001): *Obra poètica completa* / edició d'Olívia Gassol i Bellet, [Lleida], Edicions de la Universitat de Lleida.
- OBIOLS, Armand [pseudònim de «Joan Prat i Esteve»] (2006): *Shakespeare*, dins *Lectures del romanticisme* / pròleg d'Anna Maria Saludes i Amat, Sabadell, Fundació La Mirada, ps. 107-124. [Llibre de publicació pòstuma; «els escrits podien haver estat enllestits a finals del 1927» (p. 14)].
- OLIVA, Salvador (1984a): *Pròleg*, dins William SHAKESPEARE, *Romeo i Julieta* / pròleg, traducció i notes de Salvador Oliva, Barcelona, TV3 / Vicens Vives, ps. 5-12.
- (1984b): *Pròleg*, dins William SHAKESPEARE, *Ricard II* / pròleg, traducció i notes de Salvador Oliva, Barcelona, TV3 / Vicens Vives, ps. 5-15.
- (1984c): *Pròleg*, dins William SHAKESPEARE, *Al vostre gust* / pròleg, traducció i notes de Salvador Oliva, Barcelona, TV3 / Vicens Vives, ps. 5-15.
- (1985): *Pròleg*, dins William SHAKESPEARE, *La tempesta* / pròleg, traducció i notes de Salvador Oliva, Barcelona, TV3 / Vicens Vives, ps. 5-18.
- (1986): *Traductor de Shakespeare*, «La Vanguardia» (25-IX-1986), p. 39. [Sobre les traduccions de Josep M. de Sagarra, amb motiu dels 25 anys de la seva mort].
- (1988a): *Mesura per mesura: entrevista amb Salvador Oliva*, «Lletra de canvi», núm. 3 (gener), ps. 10-14. [Entrevista firmada per Ferran Toutain i Josep M. Fulquet].
- (1988b): *Salvador Oliva. El poeta seduït per Shakespeare*, «Presència», núm. 846 (8-V-1988), ps. 4-7. [Entrevista firmada per Miquel Pairoli].
- (1993a): *El doblatge al català de 'Hamlet'. Les dificultats d'una traducció* / Salvador Oliva; presentador: Miquel Porter i Moix,

- Barcelona, Ateneu Barcelonès, secció de Cinema. [Conferència feta a l'Ateneu Barcelonès el 5-III-1993; enregistrament sonor en un casset].
- OLIVA, Salvador (1993b): *Shakespeare en catalán: problemas y soluciones*, dins GONZÁLEZ FERNÁNDEZ DE SEVILLA, 1993: 193-217. [Reedició parcial anotada: PUJOL, 2007: 141-150].
- (1998): *La traducció com a valor*, dins Lluís MESEGUER i María Luisa VILLANUEVA (ed.), *Intertextualitat i recepció*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, ps. 191-202.
- (2000): *Introducció a Shakespeare*, Barcelona, Empúries.
- (2002): *Introducció*, dins William SHAKESPEARE, *Els sonets / versions en prosa i en vers de Salvador Oliva*; edició bilingüe, Barcelona, Edicions 62 / Empúries, ps. 7-38.
- (2003): *Introducció a Macbeth*, dins William SHAKESPEARE, *Tragèdies I: Hamlet. El rei Lear. Macbeth*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 509-527.
- (2004a): *Introducció a Al vostre gust i Introducció a Nit de Reis*, dins William SHAKESPEARE, *Comèdies I: Somni d'una nit d'estiu. Al vostre gust. Nit de Reis*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 155-164 i 315-327.
- (2004b): *Introducció a Otello i Introducció a Timó d'Atenes*, dins William SHAKESPEARE, *Tragèdies II: Romeo i Julieta. Otello. Timó d'Atenes*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 209-217 i 423-435.
- (2005): *Introducció a Ricard II, Introducció a Enric IV (1a part), Introducció a Enric IV (2a part) i Introducció a Enric V*, dins William SHAKESPEARE, *Obres històriques I: Ricard II. Enric IV (1a i 2a parts). Enric V*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 15-30, 179-187, 357-366 i 545-557.
- (2006): *Introducció a Titus Andrònic, Introducció a Juli Cèsar, Introducció a Antoni i Cleopatra i Introducció a Coriolà*, dins William SHAKESPEARE, *Tragèdies romanes: Titus Andrònic. Juli Cèsar. Antoni i Cleopatra. Coriolà*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra / Edicions Destino, ps. 9-19, 165-177, 323-337 i 551-567.
- OLWER, Nicolau d' (1917): *El centenari de Shakespeare-Cervantes*, «La Revista», núm. 34 (1-III-1917), ps. 102-104.

- ORS, Eugeni d' [sota el pseudònim «Xènius»] (1996): *Glosari 1906-1907* / edició i presentació de Xavier Pla; anotació de Jordi Albertí, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 439-440, ps. 639-640 («Darra la representació d'*El rei Lear*»).
- (2001): *Glosari 1908-1909* / edició i presentació de Xavier Pla; amb la col·laboració en l'anotació de Jordi Albertí, Barcelona, Quaderns Crema, p. 81.
- (2003): *Glosari 1910-1911* / edició i presentació de Xavier Pla; anotació de Jordi Albertí, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 122-123.
- (2005): *Glosari 1912-1913-1914 amb la sèrie «Flos Sophorum»* / edició, presentació i notes de Xavier Pla, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 191-193, 268-269.
- ORTÍN, Marcel (1992): *Les traduccions de Josep Carner*, «Catalan Review», núm. VI/1-2, ps. 401-419.
- PALAU I FABRE, Josep (1962): *Shakespeare en català*, dins *El mirall embriuat*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, ps. 37-42. [Reedició, amb petites variants: PALAU I FABRE, 2005b: 203-206].
- (1973): *Consideracions sobre el Shakespeare de Josep Maria de Sagarra*, «Estudios escénicos. Cuadernos de investigación teatral», núm. 17 (juliol), ps. 65-74.
- (1979): *Shakespeare a l'abast*, «Avui» (14-XII-1979), p. 3. [Reedició, amb petites variants: PALAU I FABRE, 2005b: 938-941].
- (1985): *Avui*, «*Romeo i Julieta*», dins PALAU I FABRE, 2005a: 547-574. [Obra teatral inspirada en *Romeo i Julieta*. Obra datada el juliol de 1984 i l'agost de 1985].
- (1987): *Els mots de Yorik*, dins PALAU I FABRE, 2005a: 535-540. [Monòleg teatral inspirat pel personatge Yorick de *Hamlet*. Obra datada l'11-VII-1987].
- (1990): *L'Alfa Romeo i Julieta. 'Sketch' recuperat del segle XXI*, dins PALAU I FABRE, 2005a: 541-546. [Obra teatral inspirada en *Romeo i Julieta*. Obra datada el 25-III-1990].
- (2005a): *Obra literària completa, I: Poesia, teatre i contes* / edició de l'autor, Barcelona, Galàxia Gutenberg / Cercle de Lectors.
- (2005b): *Obra literària completa, II: Assaigs, articles i memòries* / edició de l'autor, Barcelona, Galàxia Gutenberg / Cercle de Lectors.

- PAR, Anfòs [«Alfonso Par» en les obres escrites en castellà] (1908): *Shakespeare i Poemes epics de Shakespeare: 'El forçament de Lucreça'*, dins *XXV conferències donades a la Associació Wagneriana (1902-1906)*, Barcelona, Associació Wagneriana, ps. 157-191 i 469-492. [Conferències fetes el 16-V-1904 i el 25-VI-1906].
- (1912): *Prefaci*, dins *Lo Rei Lear* / tragedia de Guillem Shakespeare; feument arromançada en estil de catalana prosa per Anfòs Par; ab notes esplicatives dels mellors comentaristes anglesos y estudis critics del traductor, Barcelona, Associació Wagneriana, ps. IX-XV. [Reedició: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL i PARCERISAS, 1998: 67-73]. [Reedició anotada: PUJOL, 2007: 101-111].
- (1916): *Vida de Guillem Shakespeare* / segons les mellors biografies angleses y compte habut dels darrers documents desaxrivats; per Anfòs Par, Barcelona, Llibreria Verdaguer. [54 pàgines].
- (1930a): *Contribución a la bibliografía española de Shakespeare* / catálogo bibliográfico de la colección del autor, Barcelona, Diputación Provincial de Barcelona, 1930. [Llista bibliogràfica cronològica de les obres de Shakespeare traduïdes i adaptades al castellà i al català; abasta des dels inicis fins al 1929; comprèn també una llista d'estudis crítics].
- (1930b): *Vida de Shakespeare* / Alfonso Par, Barcelona, Diputación Provincial de Barcelona, Instituto del Teatro Nacional. [198 pàgines].
- (1931): *Shakespeare y el folklore español*, Palma, Círculo de Estudios.
- (1935a): *Opinión del presente escritor*, dins PAR, 1935b, II: 245-287.
- (1935b): *Shakespeare en la literatura española. Juicios de los literatos españoles, con noticias curiosas sobre algunos de ellos y sobre sucesos literarios famosos*, 2 vols., Madrid / Barcelona, Librería General de Victoriano Suárez / Biblioteca Balmes.
- (1936/1940): *Representaciones shakespearianas en España*, 2 vols., Madrid / Barcelona, Biblioteca Balmes. [Llista i descriu les representacions shakespearianes a Madrid i a Barcelona fins a l'any 1900. El 1r volum es publicà el 1936; el 2n, el 1940].
- PARCERISAS, Francesc (1998): *Les traduccions de Marià Villangómez*, «Quaderns. Revista de Traducció», núm. 1, ps. 39-52. [També disponible a: <<http://ddd.uab.es/pub/quaderns/11385790n1p39.pdf>>].

- PERMANYER, Lluís (1991): *Sagarra, vist pels seus íntims*, 2a edició, corregida, Barcelona, Edicions La Campana. [1a edició: Barcelona, Edhasa, 1982].
- PESSARRODONA, Marta (1986): *Les traduccions en la producció editorial catalana: un comentari*, «Serra d'Or» (abril), ps. 29-31.
- PLA, Josep (2000): *Diccionari Pla de literatura* / edició de Valentí Puig, Barcelona, Destino, ps. 776-781.
- PUIG I FERRETER, Joan (1908): *L'art dramática y la vida. Conferencia pública llegida en el 'Teatre Novetats' el 8 de novembre de 1908*, Barcelona, Impr. y Litografía de la Viuda de Joseph Cunill. [23 pàgines].
- PUJANTE, Ángel-Luis i CAMPILLO, Laura (ed.) (2007): *Shakespeare en España: Textos 1764-1916* / introducción y notas de Ángel-Luis Pujante, Granada / Múrcia, Universidad de Granada / Universidad de Murcia.
- PUJOL, Dídac (1998): *¡Ave Fénix! Variaciones amorosas de un poema de Shakespeare*, «Lateral», núm. 38 (febrer), p. 30. [Ressenya de: William SHAKESPEARE, *El Tórtolo y Fénix* / edición de Nicole d'Amonville Alegria, Barcelona, Herder, 1997].
- (2005a): *Carme Montoriol, traductora dels sonets de Shakespeare*, dins Miquel M. GIBERT i Marcel ORTÍN (ed.), *Gèneres i formes en la literatura catalana d'entreguerres (1918-1939). I Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana contemporània*, Lleida, Punctum / Trilcat, ps. 27-40.
- (2005b): *Els sonets de Shakespeare traduïts per Salvador Oliva*, «Reduccions. Revista de poesia», núm. 81-82, ps. 226-231. [Ressenya de: William SHAKESPEARE, *Els sonets* / versions en prosa i en vers de Salvador Oliva; edició bilingüe, Barcelona, Edicions 62 / Empúries, 2002]. [També disponible a: <<http://www.raco.cat/index.php/Reduccions/article/viewFile/47483/58964>>].
- (2006): *The Adaptation of Shakespeare's Pentameter into Catalan*, «Babel. Revue internationale de la traduction / International Journal of Translation», núm. 52/4, ps. 307-332.
- (2007): *Traduir Shakespeare. Les reflexions dels traductors catalans*, Lleida, Punctum / Trilcat.
- (2008a): *La segona cançó d'Ariel: traduccions, intertextos i creació*

- literària a partir d'un original shakespearíà*, dins LUIS PEGENAUTE, Janet DECESARIS, Mercè TRICÀS i Elisenda BERNAL (ed.), *La traducció del futuro: mediació lingüística y cultural en el siglo XXI, I: La traducción y su práctica*, Barcelona, PPU / AIETI (Asociación Ibérica de Estudios de Traducción e Interpretación), ps. 295-306.
- PUJOL, Dídac (2008b): *La traducción al catalán de la oralidad fingida en el teatro de Shakespeare*, dins Jenny BRUMME (ed.), *La oralidad fingida: descripción y traducción. Teatro, cómic y medios audiovisuales* / con la colaboración de Hildegard Resinger y Amaia Zaballa, Madrid / Frankfurt am Main, Iberoamericana / Vervuert, ps. 115-134.
- (2009a): *Anfòs Par, traductor de Shakespeare: el model de llengua*, dins Marcel ORTÍN i Dídac PUJOL (ed.), *Llengua literària i traducció (1890-1939). II Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana contemporània*, Lleida, Punctum / Trilcat, ps. 87-103.
- (2009b): *La traducción del discurso sobrenatural en 'Macbeth'*, dins Victòria ALSINA, Gemma ANDÚJAR i Mercè TRICÀS (ed.), *La representación del discurso individual en traducción*, Frankfurt am Main / Berlín / Berna / Brusselles / Nova York / Oxford / Viena, Peter Lang, ps. 167-184.
- (2009c): *William Shakespeare*, dins: <http://www.pencatala.cat/ctdl/autors_traduits/william_shakespeare>. [Article per al PEN català (secció catalana del PEN Club Internacional). Inclou una breu història de la traducció de Shakespeare a Catalunya, diversos llistats bibliogràfics de traductors amb les obres traduïdes, una antologia de citacions crítiques sobre Shakespeare i diversos fragments originals amb una o diverses traduccions, a més de diversos enllaços a pàgines web sobre Shakespeare].
- (2010): *Bibliografia comentada de les traduccions catalanes de Shakespeare: part I (1874-1969)*, «Estudis Romànics», núm. XXXII, ps. 285-308.
- (2011) (en premsa): *Bibliografia comentada de les traduccions catalanes de Shakespeare: part II (1970-2010)*, «Estudis Romànics», núm. XXXIII.
- PUJOL COFAN, Jordi (1975): *Prefaci*, dins William SHAKESPEARE, *La tragèdia de Macbeth* / versió per Jordi Pujol Cofan, Girona, Pu-

- blicacions Teatre Independent, ps. 5-7. [Reedició anotada: PUJOL, 2007: 131-134].
- PUJOL COFAN, Jordi (1980): *L'aventura de traduir Shakespeare*, «Tele/eXprés» (16-IV-1980), p. 11. [Bona part d'aquest article és una reproducció del «Prefaci» de 1975 del mateix autor].
- PUJOL I BRULL, J. (1906): *En Gual ha sofert una equivocació...*, «Joventut. Periòdic catalanista. Art, ciència, literatura», núm. 316 (1-III-1906), ps. 133-134. [L'autor firma «J. Pujol y Brull»]. [Crítica de teatre de *Les alegres comediants* d'Adrià Gual, una glossa de *The Merry Wives of Windsor* de Shakespeare].
- QUADRADO, Josep M. (1886): *Introducción, Dramas de Shakespeare* ('*Macbeth*', '*Medida por medida*', '*El rey Léar*'), Palma de Mallorca, Imprenta de Viuda e Hijos de P. J. Gelabert, ps. 1-4. [Reproduït dins BACARDIT I GIBERT, 2003: 331-334].
- RIBA, Carles [sota el pseudònim «Jordi March»] (1917): '*Venus i Adonis*', *traducció de M. Morera i Galícia*, «La Revista», núm. III/41 (1-VI-1917), ps. 212-213. [Reedicions: RIBA, 1921: 238 / RIBA, 1985: 178-180].
- [sota el pseudònim «Jordi March»] (1918): *Elogi del poeta traductor*, «La Veu de Catalunya», núm. XXVIII/6938 (31-VIII-1918, edició del vespre), p. 11. [Sobre les traduccions de l'època en general i sobre Magí Morera i Galícia en particular]. [Reedicions: RIBA, 1921: 83-84 / RIBA, 1985: 85-87]. [Reedició parcial: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL I PARCERISAS, 1998: 75]. [Reedició anotada: Jordi MALÉ, *Carles Riba i la traducció*, Lleida, Punctum / Trilcat, 2006, ps. 61-63].
- [sota el pseudònim «Jordi March»] (1920): *Al marge de 'Hamlet'*, *traduït per M. Morera i Galícia*, «La Veu de Catalunya», núm. III/7499 (24-III-1920, edició del vespre), p. 5. [Reedicions: RIBA, 1921: 189-191 / RIBA, 1985: 151-152].
- (1921): *Escolis i altres articles*, Barcelona, Publicacions de «La Revista».
- (1985): *Obres completes, II: Crítica, 1* / a cura d'Enric Sullà; introducció de Giuseppe E. Sansone, Barcelona, Edicions 62.
- RIBES AMORÓS, M Salomé (2004): *Alfons Par, l'home i el seu context*, «Llengua & Literatura», núm. 15, ps. 167-210.

- RIPOLL, Josep M. (2003): *William Shakespeare, 'Els sonets'*, «Serra d'Or», núm. 525 (setembre), ps. 59-60. [Ressenya de: William SHAKESPEARE, *Els sonets / versions en prosa i en vers* de Salvador Oliva; edició bilingüe, Barcelona, Edicions 62 / Empúries, 2002].
- ROMO, G. (1807): *Literatura crítica. Paralelo entre Shakespeare y Corneille*, «Diario de Barcelona» (10 i 12-III-1807), ps. 305-306 i 313-315. [Reproduït parcialment dins: BACARDIT I GIBERT, 2003: 313-317].
- ROSSI, Ernesto (1868): *Discurso improvisato nell'Ateneo di Barcellona / la sera di lunedì 3 del mese di agosto del 1868, sopra il teatro di Shakspeare, e specialmente sopra la tragedia Hamlet, sua interpretazione, sua esecuzione; per Ernesto Rossi, artista drammatico = Discurso improvisado en el Ateneo de Barcelona / la noche del lunes 3 de agosto de 1868, sobre el teatro de Shakspeare, y especialmente sobre el Hamlet, su interpretación, su ejecución; por Ernesto Rossi, artista dramático; (Traducción de Oscar Camps y Soler), Bilbao, Librería de Eduardo Delmas (títol de l'avantportada: *Discurso sopra il teatro de Shakspeare = Discurso sobre el teatro de Shakspeare*).*
- ROURE, Conrad (1879): *Revista dramàtica 'Les esposalles de la morta'. Tragèdia en tres actes i en vers, original de D. Víctor Balaguer, «Lo Gay Saber», ps. 112-114. [Ressenya de *Les esposalles de la morta* de Víctor Balaguer]. [Reproduït dins BACARDIT I GIBERT, 2003: 516-521].*
- SAGARRA, Joan de (1969): *Introducció*, dins SHAKESPEARE, *Ricard III / traducció catalana directa, de Josep M. de Sagarra; introducció de Joan de Sagarra*, Barcelona, Editorial Selecta, ps. 5-8.
- (1979): *Mis almuerzos con Shakespeare*, «Tele-eXprés» (11-IV-1979), p. 26.
- SAGARRA, Josep Maria de (1958): *Pròleg*, dins William SHAKESPEARE, *Coriolà. Juli Cèsar. Antoni i Cleopatra / traducció de Josep M. de Sagarra*, Barcelona, Editorial Alpha, ps. 7-10.
- (1959a): *Prefaci*, dins William SHAKESPEARE, *Romeo i Julieta. Otello. Macbeth / traducció i prefaci per Josep M. de Sagarra*, Barcelona, Editorial Alpha, ps. 7-12. [Reedició parcial: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL i PARCERISAS, 1998: 171-172]. [Reedició parcial anotada: PUJOL, 2007: 127-130].

- SAGARRA, Josep Maria de (1959b): *Prefaci*, dins William SHAKESPEARE, *El mercader de Venècia. La tempestat. L'amansiment de l'harpià* / traducció i prefaci per Josep M. de Sagarra, Barcelona, Editorial Alpha, ps. 9-12.
- (1987): *Crítiques de teatre «La Publicitat», 1922-1927* / edició a cura de Xavier Fàbregas, Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona / Edicions 62. [Especialment ps. 416-436, en què parla de les representacions teatrals de la Companyia Zacconi i de la traducció i representació de *The Merchant of Venice* de Magí Morera i Galícia: *Shakespeare, Zacconi* (Barcelona, 26-I-1923), ps. 416-417; TÍVOLI. *Companyia Zacconi. 'Amleto'. Unes paraules sobre la tragèdia de 'Hamlet'* (Barcelona, 7-II-1923), ps. 418-422; TÍVOLI. *Companyia Zacconi: 'Amleto'. II. 'Hamlet' a l'escena* (Barcelona, 8-II-1923), ps. 422-425; ROMEA. *Companyia Zacconi. 'La bisbetica domata', de Shakespeare* (Barcelona, 1-II-1923), ps. 426-428; ROMEA. *'El marxant de Venècia', de Shakespeare; conferència de Morera i Galícia. Quarta vetllada d'art* (Barcelona, 19-III-1925), ps. 428-431; ROMEA. *Primera sessió Zaconni: 'Otel·lo'* (Barcelona, 28-I-1923), ps. 431-433; ROMEA. *'Il re Lear', de Shakespeare* (Barcelona, 30-I-1923), ps. 433-435; ROMEA. *La interpretació d'El rei Lear per Zaconni* (Barcelona, 30-I-1923), ps. 435-436].
- (2004): *Much ado about nothing*, dins *El Perfum dels dies: articles a Mirador (1929-1936)* / edició i presentació de Narcís Garolera, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 24-25. [Article aparegut originalment a *Mirador* (14-III-1929); sobre *Much Ado about Nothing* i l'adaptació que en fa Salvador Vilaregut].
- S[ALTOR], O[ctavi] (1923): *'Romeu i Julieta', tragèdia en cinc actes de Shakespeare, traducció de M. Morera i Galícia (Edit. Cat.)*, «La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal», núm. IX/183-184 (1-16 de maig), p. 103.
- (1924): *'El marxant de Venècia', de Shakespeare; trad. de Morera i Galícia. (Editorial Catalana)*, «La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal», núm. X/217-218 (1-16 d'octubre), ps. 147-148.
- SAMSÓ, Joan (1995): *Edicions Calíope*, dins Joan SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*, II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 215-221.

- SÁNCHEZ ESCRIBANO, Javier i DAÑOBEITIA, María Luisa (1993): *Bibliografía española de William Shakespeare*, dins González FERNÁNDEZ DE SEVILLA, 1993: 469-497.
- SARRAMIA, Tomàs (1925): *Shakespeare al Teatre Català Romea*. 'El marxant de Venècia', «D'Ací i d'Allà», núm. XV/88 (abril), p. 114. [Sobre la representació de la traducció de Magí Morera i Galícia].
- SELLENT, Joan (1995): *El traductor i els altres*, «Escena», núm. 16-17 (desembre 1994-gener 1995), ps. 48-49. [Sobre les traduccions de Josep M. de Sagarra i de Salvador Oliva].
- (1997): *Shakespeare doblat: 'Molt soroll per res', de Kenneth Branagh*, dins Montserrat BACARDÍ (ed.), *II Congrés Internacional sobre Traducció. Abril 1994. Actes*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Traducció i Interpretació, ps. 267-279. [L'autor firma «Joan Sellent Arús»]. [Volum també disponible a: <<http://ddd.uab.es/search.py?recid=25&ln=ca>>. Article també disponible a: <<http://ddd.uab.es/pub/traduccio/Actes3.pdf>> i a <<http://www.blues.uab.es/publicacions/ACTES/Actes3.pdf>>]. [Reedició parcial anotada: PUJOL, 2007: 161-169].
- (1998a): *La traducció literària en català al segle xx: alguns títols representatius*, «Quaderns. Revista de Traducció», núm. 2, ps. 23-32. [També disponible a: <<http://ddd.uab.es/pub/quaderns/11385790n2p23.pdf>>].
- (1998b): *Traducció teatral i traducció audiovisual*, dins *VI Seminari sobre la Traducció a Catalunya*, Barcelona, Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, ps. 47-62.
- (1999): *Com he traduït 'Hamlet', de William Shakespeare*, <http://www.escriptors.cat/?q=publicacions_quadernsdivulgatius_12_hamlet>. [Text reproduït, amb petites variants, a SELLENT, 2000].
- (2000): *Nota del traductor*, dins William SHAKESPEARE, *Hamlet*, Barcelona, Quaderns Crema, ps. 7-13. [Reedició: Barcelona, Quaderns Crema, 2008, ps. 9-15].
- (2002a): *Conversa amb Joan Sellent: traduir sense impostar la veu*, «Quaderns. Revista de Traducció», núm. 8, ps. 133-143. [Entrevista firmada per Dolors Udina]. [Sobre la concepció de la traducció de Sellent, amb especial referència a la seva traducció de

- Hamlet*]. [També disponible a: <<http://ddd.uab.es/pub/quaderns/11385790n8p133.pdf>>].
- SELLENT, Joan (2002b): *Nota del traductor*, dins William SHAKESPEARE, *Coriolà*, Barcelona, Proa, ps. 39-42.
- (2007): *Entendre Shakespeare*, «Quaderns. Revista de Traducció», núm. 14, ps. 171-182. [L'autor firma «Joan Sellent Arús»]. [Reflexió sobre les pròpies traduccions: *Hamlet*, *Coriolà* i *El rei Lear*]. [També disponible a: <<http://ddd.uab.cat/pub/quaderns/11385790n14p171.pdf>>].
- SERRAHIMA, Maurici (2003): *Del passat quan era present, I: 1940-1947* / edició a cura de Josep Poca i Gaya; pròleg d'Hilari Ragner, Barcelona, Edicions 62. [Text revisat respecte a l'edició de 1972].
- SERRANO RIPOLL, Ángeles (1983): *Bibliografía shakespeariana en España: crítica y traducción*, Alacant, Instituto de Estudios Alicantinos.
- SOLDEVILA, Carles (1927): *En la mort de Magí Morera i Galícia. El poeta de Lleida. — Digressió sobre la necessitat de saber versos de cor. — El traductor de Shakespeare*, «D'ací i d'Allà», núm. XVI/114 (juny), p. 165.
- SOLÉ I OLIVÉ, Felip [1991]: *Suggerions sobre l'obra de Morera i Galícia*, «Urc. Monografies literàries de Ponent», núm. 6, ps. 31-36. [Article publicat inicialment al núm. 28 de la revista «Vida Lleidatana» (1927). Comparació de la poesia, la personalitat, la llengua literària i la tasca com a traductors de Joan Margall amb la de Magí Morera i Galícia].
- SOLER I AULADELL, Lluís (2008): *Pròleg*, dins *La tragèdia del rei Lear* / de William Shakespeare; traducció de Lluís Soler i Auladell; edició de Núria Casado i Gual, Lleida, Edicions i Publicacions de la Universitat de Lleida, ps. 7-8.
- TRIADÚ, Joan (1958): *Un estudi dels Sonets de Shakespeare*, dins Joan TRIADÚ, *Els Sonets de Shakespeare* / estudi i selecció d'interpretacions, Barcelona, Els cinquanta-cinc, ps. 13-36. [Pròleg reproduït en la 2a edició revisada, amb el títol «Introducció general», dins *40 Sonets de Shakespeare* / pròleg, selecció i versions de Joan Triadú, Barcelona, Edicions Proa, 1970 (reimpressions: 1982, 1993), ps. 9-30]. [Reedició parcial anotada, incloent l'aparat de variants de la 2a edició: PUJOL, 2007: 123-126].

- TRIADÚ, Joan (1963): *Shakespeare en català als clàssics 'Alpha'*, dins Joan TRIADÚ, *Llegir com viure*, Barcelona, Fontanella, ps. 166-173. [Sobre les traduccions de Josep M. de Sagarra].
- (1987): *'Macbeth' de William Shakespeare. Adaptació de C. A. Jordana*, «Serra d'Or», núm. 337 (novembre), ps. 44-45. [Resse-nya de l'adaptació infantil feta per Jordana l'any 1929 i reeditada el 1987 per Edicions Proa].
- TUSSETSCHLÄGER, Eva Maria (1973): *Shakespeare: Aufführungen im spanischen Theater. Madrid und Barcelona*, tesi doctoral, Viena, Universitat de Viena.
- UDINA, Dolors (2002): *Shakespeare, William, 'Hamlet'. Traducció de Joan Sellent. Barcelona: Quaderns Crema, 2000*, «Quaderns. Revista de Traducció», núm. 7, ps. 209-210. [Resse-nya]. [També disponible a: <<http://ddd.uab.es/pub/quaderns/11385790n7p193.pdf>>].
- V., A. (1965): *'Hamlet', en la versió de Magí Morera i Galícia*, «Serra d'Or», núm. 4 (abril), p. 53.
- VALCARCE, Maria (1999): *'Hamlet', de William Shakespeare*, «Assaig de Teatre. Revista de l'Associació d'Investigació i Experimentació Teatral», núm. 18-20 (desembre), ps. 431-435. [Sobre el *Hamlet* dirigit per Lluís Homar i traduït per Joan Sellent, Barcelona, Festival d'Estiu de Teatre Grec, 27 de juliol de 1999].
- VALLVERDÚ, Josep (1982): *Magí Morera i Galícia, traductor de Shakespeare*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- VERDAGUER, Isabel (1999): *Shakespeare Translations in Spain*, «Ilha do Desterro», núm. 36, ps. 87-110. [Examina alguns aspectes rellevants de les traduccions castelleses, catalanes i gallegues de Shakespeare en els seus contextos lingüístics i culturals, amb especial atenció a temes com les traduccions escrites en oposició a les fetes per a l'escenari i les traduccions en prosa en oposició a les fetes en vers].
- VERGÉS, Gerard (1986): *William Shakespeare*, dins Gerard VERGÉS, *Tretze biografies imperfectes*, Barcelona, Edicions Destino, ps. 99-120.
- (1993): *Introducció*, dins Gerard Vergés, *Tots els sonets de Shakespeare*, Barcelona, Columna, ps. XI-XL. [Reedició parcial anota-da: PUJOL, 2007: 151-159].
- VIDAL ALCOVER, Jaume (1983): *Josep M. de Sagarra, traductor / Lliçó*

- inaugural del curs 1981-1982 de l'Institut del Teatre, de Barcelona, dictada al Palau Güell, el 7 de desembre de 1981, «Estudis escènics. Quaderns de l'Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona», núm. 23 (juny), ps. 69-94.
- VILÀ I FOLCH, Joaquim (1982): *El bon so de Shakespeare en català*, «Serra d'Or», núm. 270 (març), ps. 55-56. [Valoració general de les traduccions de 12 obres de William Shakespeare fetes per Josep M. de Sagarra. Referència a dos articles de Josep Palau i Fabre i Xavier Fàbregas i als fins aleshores sis traductors catalans de *Macbeth*: Cebrià Montoliu, Diego Ruiz, Magí Morera i Galícia, Cèsar August Jordana, Josep M. de Sagarra i Jordi Pujol Cofan].
- VILANOVA, Antonio (1959): *Shakespeare, traducido por J. Mª de Sagarra*, «Destino», núm. 1134 (maig), p. 37.
- VILAREGUT, Salvador (1907): *Notes del traductor*, dins W. SHAKESPEARE, *Julius Cèsar* / traducció de Salvador Vilaregut, Barcelona, E. Domenech, impressor, ps. 171-174.
- VILLANGÓMEZ, Marià (1963): *Problemes del traductor*, «Crítèrion», núm. 17, ps. 103-107. [Reedició: M. VILLANGÓMEZ I LLOBET, *D'adés i d'ahir*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 1988, ps. 118-122]. [Reedició: BACARDÍ, FONTCUBERTA I GEL i PARCERISAS, 1998: 185-188].
- VINYOLI, Joan (1984): *Nota a 'Cançó de mar' i a 'Cançó d'Ariel'*, dins Joan Vinyoli, *Domini màgic*, Barcelona, Empúries, ps. 87-88.
- VOLTAIRE (1994): *Cartes filosòfiques* / traducció de Joan Tarrida; edició a cura de Ramon Alcoberro, Barcelona, Edicions 62, p. 131-136.

III. ÍNDEX DE TRADUCTORS I ADAPTADORS ESTUDIATS

S'hi consignen els estudis referents a traductors i adaptadors. No s'hi han inclòs les reflexions dels traductors sobre la pròpia obra traduïda (per exemple, MORERA I GALÍCIA, 1912 i 1913) ni sobre l'obra d'altri (per exemple, MORERA I GALÍCIA, 1921), ja que per trobar aquestes informacions només cal consultar el cognom del traductor a l'apartat II («Morera i Galícia» en aquest cas). Tot i la seva utilitat per

obtenir una visió complementària (i sovint essencial) dels traductors, no s'hi consignen estudis d'abast general sobre la traducció o la recepció de Shakespeare als Països Catalans (per exemple, BUFFERY, 2007; ESQUERRA, 1937; FULQUET, 1996; PAR, 1935b o PUJOL, 2007).

BALAGUER, Víctor: Bacardit i Gibert (2003), Cuccu (1996, 1998), Farrés Arderiu (2001).

CARNER, Josep: Busquets (1984), Jordana (1959), Ortín (1992).

DESCLOT, Miquel: Pujol (2008a).

JORDANA, Cèsar August: Fontcuberta i Gel (1989), Triadú (1987), Vilà i Folch (1982).

MOIX, Terenci: Lasa (1979a, 1979b).

MONTOLIU, Cebrià: Vilà i Folch (1982).

MONTORIOL PUIG, Carme: Anglada (1988), F. (1928), Garcés (1928), Montoriol (1928), Pujol (2005a).

MORERA I GALÍCIA, Magí: Carner (1917), Farran i Mayoral (1918), Gassol Bellet (2005), Gilabert i Farré (1991), Jorba (1991, 2006, 2008), Riba (1917, 1918, 1920), Saltor (1923, 1924), Sagarra (1987), Sarramia (1925), Soldevila (1927), Solé i Olivé (1991), V. (1965), Vallverdú (1982), Vilà i Folch (1982).

OLIVA, Salvador: Beattie (1997), Bonada (2003a, 2003b), Ferrer i Costa (2004), Pujol (2005b), Ripoll (2003), Sellent (1995).

PAR, Anfòs: Llopis (1964), Pujol (2009a), Ribes Amorós (2004).

PUJOL COFAN, Jordi: Vilà i Folch (1982).

RUIZ, Diego: Julià Ballbè i Fernández (2001), Vilà i Folch (1982).

SAGARRA, Josep Maria de: Beattie (1997), Coca (1986a, 1986b), Corbella (1999), Jaumà (1980), Manent (Albert: 1988), Manent (Mària: 2000), Moix (1979), Oliva (1986, 1993b), Palau i Fabre (1962, 1973, 1979), Permanyer (1991), Pujol (2008b: 126-130), Sagarra (Joan de: 1969), Samsó (1995), Sellent (1995), Serrahima (2003), Triadú (1963), Vidal Alcover (1983), Vilà i Folch (1982), Vilanova (1959).

SELLENT, Joan: Udina (2002), Valcarce (1999).

SERRALLONGA, Segimon: Codina i Valls (2001).

TORRES, Màrius: Mallafrè (1993).

TRIADÚ, Joan: Badosa (1994).

VERGÉS, Gerard: Badosa (1994), Mallafrè (1994).

VILAREGUT, Salvador: Armangué i Cuccu (1994), Guinovart (2001),
Sagarra (Josep Maria de: 2004).

VILLANGÓMEZ LLOBET, Marià: Parcerisas (1998).

VINYOLI, Joan: Pujol (2008a).

DÍDAC PUJOL
Universitat Pompeu Fabra